

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОСВІДУ ЗАСТОСУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЗАДАЧ У ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто особливості методу розв'язування моральних задач та їх упровадження у виховну роботу майбутніх педагогів.

Сучасний рівень розвитку суспільства, прискорення темпів життя, розвитку засобів масової комунікації та інших чинників призводить до того, що людина упродовж дня вступає у безліч взаємовідносин з оточуючими, змушена приймати нестандартні, нетипові рішення, пристосовуючись до природного, предметного та соціокультурного середовища. Закономірно, що її хвилює, на якому рівні здійснюються ці контакти, як впливають на емоційне самопочуття, тобто процес взаємодії перетворюється у вирішення цілого ряду задач, пошук правильного їх розв'язку в типових та незвичайних ситуаціях.

Актуальною є необхідність вивчення цієї проблеми, пошуку продуктивних механізмів формування в учнів умінь розв'язувати різноманітні задачі морального змісту та підготовки майбутніх учителів до їх застосування у виховному процесі. На відміну від традиційних, метод розв'язування моральних задач пов'язаний з необхідністю приймати рішення самостійно, розвиваючи внутрішню потребу моральної поведінки без зовнішнього примусу, а також сприяє забезпеченню такої технологічної системи впливів, яка робить виховний процес досить керованим і прогнозованим.

Аналізуючи мотиви своєї поведінки, школяр дотримується обміркованих дій, тобто, вдаючись до самоаналізу, розв'язує певну моральну задачу. А це, у свою чергу, створює міцне підґрунтя для усвідомленої моральної поведінки за будь-яких життєвих обставин. Тобто, крім розвивальної функції, метод розв'язування моральних задач виконує й організаційну (певний спосіб організації виховної дії і діяльності дитини щодо її сприйняття), якої бракує традиційним методам [1].

Для обґрунтування теоретичних основ розв'язування моральних задач вихованцями важливе значення мають дослідження психологів (Г.О. Балл, Є.І. Машбіц, В.М. М'ясищев, Л.Ф. Спірін, О.К. Тихомиров), педагогів (А.Й. Сиротенко, М.В. Левківський, М.І. Сметанський). Найближче до визначення педагогічних засад розв'язування моральних задач підійшов І.Д. Бех, який у своїх працях наголошує на ролі спілкування, емоцій, аргументації, особистісних цінностей у процесі їх вирішення.

Але на сьогодні ще немає розгорнутої системи уявлень про впровадження моральних задач у процес виховання підростаючого покоління, не вироблено стратегію підготовки майбутніх педагогів-вихователів до застосування цього методу в їхній виховній роботі.

У статті ми робимо спробу окреслити основні підходи формування у студентів практичних умінь упровадження методу розв'язування моральних задач у майбутній педагогічній діяльності.

Успішність розв'язання дитиною певної задачі залежить від логічно побудованої вихователем стратегії її вирішення. Адже без допомоги вихованцю важко зрозуміти мету конкретної задачі та розробити засоби її розв'язання, які пов'язані з виникненням емоційно-вольового процесу через свідоме прийняття моральної вимоги як мотиву морального вчинку.

Основне завдання майбутнього педагога полягає у створенні таких умов, за яких моральні вимоги набували б необхідної значущості й перетворювалися у внутрішні регулятори поведінки дитини. Інакше кажучи, необхідно забезпечити таку взаємодію вихователя і вихованця, результатом якої є розв'язання ним моральної задачі. При цьому студент повинен уміти обирати такі способи дії, при яких створювалася б проблемна ситуація для учнів. Особливо значущим при підготовці студентів до застосування моральних задач у виховному процесі є усвідомлення ними структури, яка дозволяє логічно описати процес розв'язання, а також сконструювати модель задач подібного типу.

Майбутній педагог повинен уміти організувати процес вирішення дитиною моральної задачі, який передбачає три основні етапи:

1) аналітичний етап розпочинається з аналізу й оцінки ситуації, яка склалася, і завершується формуванням самої задачі, що підлягає вирішенню;

2) проєктивний етап передбачає планування способів вирішення вже поставленої задачі, при цьому розробляється конкретний проєкт цього рішення. Важливим є формування у майбутніх педагогів умінь допомагати учням ніби заздалегідь "програвати" ті реальні життєві ситуації, в які вони потрапляють; визначити спосіб організації майбутньої діяльності дітей, ураховуючи рівень готовності до розв'язування задач різного рівня складності;

3) виконавчий етап пов'язаний із реалізацією задуму та практичним утіленням розробленого "проєкту". Цей етап характеризується безпосередньою взаємодією вчителя й учнів, прямим контактом між ними, організацією діяльності школярів, у результаті якої формуються їхні ціннісні відносини, засвоюються моральні норми поведінки [2]. Такий етап також передбачає формування у майбутніх педагогів умінь визначати конкретну мету власної діяльності, тактику, спрямованість, зміст, спосіб пред'явлення, умови здійснення дії, а також характер реагування об'єкта діяльності.

У процесі розв'язування моральних задач значення мети настільки велике, що його важко переоцінити, адже вона виконує структурну і системоорганізуючу функції. Невміння формулювати або вибрати оптимальну мету

в умовах, що склалися на конкретному етапі з позицій перспективних цілей, призводить до неправильного вирішення задачі й у загальному до неможливості досягнення мети виховання.

Необхідною умовою досягнення мети дії виступає тактика, яку потрібно навчитися виробляти студентам у процесі розв'язування моральних задач, що виступатиме визначальною лінією їх поведінки, обраною у процесі співпраці з учнями задля позитивного і необхідного результату.

Засобом реалізації мети дії виступає її спрямованість, що може бути особистісною, поведінковою або їх поєднанням. За особистісної спрямованості майбутньому педагогу слід аналізувати й оцінювати мотиви та властивості об'єкта дії, за поведінкової – його вчинки.

Тактика дії розкривається через її зміст, під яким розуміється сутність, внутрішні особливості дії вихователя відносно вихованців, тобто це призначення тієї тактики, яку він обрав.

Спосіб пред'явлення дії може бути прямим і опосередкованим. За прямого способу пред'явлення студенти повинні знати, що їм необхідно звертатися до тих учнів, яким доведеться вирішувати ту чи іншу моральну задачу. Для прямого способу дії характерні імперативність, визначеність, конкретність, однозначність. При опосередкованому способі дії вплив на окремих учнів здійснюється через колектив.

Умови здійснення дії теж впливають на процес розв'язування моральної задачі й безпосередньо на його результат. На кожному кроці до досягнення мети умови здійснення дії можуть змінюватись, оскільки дія може відбуватись як у колективі, так і поза ним.

Особливу увагу майбутні педагоги повинні звертати на характер реагування об'єкта дії, тобто вихованця. Адже саме його поведінка виступатиме показником досягнення мети чи навпаки. Мета моральної задачі не може бути успішно досягнутою лише діями педагога, навіть найдосконалішими. Студентам варто зрозуміти, що повне розгортання моральної задачі відбувається у тому випадку, коли вона виступає в гранично ускладнених умовах, тобто коли вимога, що висувається, повністю не приймається окремим вихованцем або групою, в результаті чого здійснюється порушення їх спільної діяльності.

Описана нормативна модель розв'язування моральної задачі, на нашу думку, є науково-психологічною основою правильної організації процесу виховання школярів, тому принципами її застосування повинні вміти оперувати студенти з подальшим упровадженням у своїй майбутній практичній діяльності. Звичайно, в кожному конкретному випадку вона може дещо модифікуватись залежно від характеру поведінки вихованця (стійкої негативної, ситуативно негативної чи ситуативно позитивної). Саме на цьому етапі майбутнім педагогам слід визначити, чи варто проходити всі кроки, чи щось вилучити, чи, зрештою, об'єднати їх. Однак основну ідею, пов'язану з диференціацією мети і тактики його дії, необхідно неодмінно зберегти, оскільки вона вироблена на підставі врахування особливостей внутрішнього світу дитини, через який проходять усі виховні впливи.

При застосуванні різноманітних задач із метою морального виховання майбутні вчителі повинні враховувати такі параметри, як складність і трудність. Складність задачі визначається об'єктивними властивостями проблемної ситуації, складом її елементів і кількістю зв'язків між ними, рівнем їх мінливості та невизначеності. Відображення складної ситуації суб'єктивно сприймається особистістю як труднощі, міра переживань яких залежить від її індивідуально-психологічних особливостей, наявності досвіду, рівня морального розвитку, загальної підготовки, вмінь, навичок, ставлення до задачі. Саме тому вчителю слід пам'ятати, що одні й ті ж задачі об'єктивно однакової складності можуть викликати у різних учнів неоднаковий рівень труднощів.

Ми пропонуємо майбутнім педагогам застосовувати у виховному процесі наступні типи моральних задач: задачі на вибір способу поведінки; задачі на вибір стилю поведінки під "тиском середовища"; задачі на вибір стратегії життя; задачі на зростання самостійності; задачі на взаємостосунки у сім'ї; задачі на стимулювання самовиховання; задачі на створення ситуації успіху; задачі на вияв докору сумніння; задачі на прояв самокритики; задачі на прояв витримки і ввічливості; задачі на прояв довіри; задачі на переживання своєї провини; задачі на прояв відповідальності; задачі на вияв власного ставлення до інших.

Студенти повинні усвідомлювати, що моральні задачі пов'язані з певними вимогами: виникають у реальній життєвій дійсності дитини як унікальні, суб'єктивно нові, що не відтворюють у точності жодну з ситуацій; не мають переліку формальних рішень, який міг би бути запропонований вихованцю вчителем (дитина сама для себе визначає такі задачі як особистісні); емоційно-оцінне ставлення школяра до власного стану та стану інших, включених у проблемну ситуацію, виступає як своєрідний критерій вибору прийняття рішень із цілого ряду альтернатив, оскільки моральні задачі не мають готового переліку дій "за правилом" – увесь педагогічний процес необхідно будувати так, щоб дитина могла знайти загальні принципи вирішення морально-етичних проблем і способи втілення рішень у конкретній позитивній поведінці [3].

Моральну задачу, яку розв'язують спільно вихователь і вихованець, варто розглядати як таку, в якій представлене їх мовленнєве спілкування, що має форму виховуючого діалогу. При цьому надзвичайно важливим моментом є те, що лише значущий, авторитетний педагог може виступити посередником в усвідомленні дитиною самої себе, своїх можливостей, особистісних та індивідуальних якостей.

Вагомою умовою ефективної виховуючої взаємодії майбутнього педагога і дитини є наявність довіри і позитивних взаємин між ними, які ґрунтуються на взаємоповазі та емоційному контакті. Без цієї складової важко розраховувати на успіх усього виховного процесу в цілому, оскільки за байдужих чи негативних взаємин психологічна ефективність, навіть витончених виховних впливів, буде мінімальною.

Окрім цього, дитина не байдужа до стилю мовлення, яке вона сприймає. Малоєфективним буде звичайний стиль і досить ефективним – так звані елегантний і піднесений стилі, які мають відповідні засоби свого

пожвавлення: приклади, метафори, епітети, афоризми, приказки, прислів'я тощо. Якщо їх доречно вживати, вони збагачують мовлення, роблять його яскравим, барвистим, цікавим.

Студентам необхідно навчитися контролювати темп свого мовлення. Повільний, так само як і швидкий, темп мовлення вражає вихованця своєю монотонністю, якщо його не змінювати в процесі спілкування; вибудовувати бездоганну логіку пояснення, яка знаходить опору як в інтелектуальній, так і в емоційній сферах. У виховному контексті важливо, щоб логічний спосіб аргументації був доповнений емоційно насиченим образним викладом певного етичного матеріалу, драматичною подачею моральних колізій. Останній спосіб формування у підростаючого покоління етичних смислів і особистісних цінностей справляє безпосередній і глибокий вплив на їх почуття [3].

Використовуючи переконання у процесі розв'язування моральних задач, педагог повинен виходити з того, що аргументи можуть підсилюватися його особистістю (довірою, доброзичливістю до нього вихованців, його авторитетом, значущістю для них). Усе ж основним механізмом переконання залишається логіка та вагомість аргументів учителя.

Із огляду на зазначене вище, можна стверджувати, що ефективність і результативність застосування майбутніми педагогами моральних задач у процесі виховання підростаючої особистості залежить від процесу організаційної та цілеспрямованої діяльності. Для належного вирішення цих завдань студенти повинні опанувати певним досвідом, сукупністю знань, що забезпечить науково-теоретичну, психологічну та практичну готовність до реалізації методу розв'язування моральних задач у майбутній виховній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Проблема методів виховання в сучасній школі // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 136-140.
2. Матвієнко О.В. Метод конкретних педагогічних ситуацій. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 300 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Балл Г.А. О психологическом содержании понятия "задача" // Вопросы психологии. – 1970. – № 6. – С. 79.

Матеріал надійшов до редакції 21.11.2005 р.

Билецкая И.А. Формирование у будущих педагогов опыта использования нравственных задач в воспитании школьников.

В статье рассматриваются особенности метода решения нравственных задач и его внедрение в воспитательную работу будущих педагогов.

Biletska I.O. The Formation of Prospective Teachers' Experience to Employ Moral Tasks in Schoolchildren's Upbringing.

The article considers the peculiarities of setting and of solving moral tasks' in the educational work of prospective teachers.